

Schlesinger Lajos egy megmentett írása

MAURER I. GYULA

A szakemberek jól tudják, hogy Schlesinger Lajos (Nagyszombat, 1864 - Gießen, 1933) a differenciálegyenletek elméletében alkotott maradandót. A Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem tanára volt az 1897-1910 időszakaszban. Innen a németországi Giessen egyetemének meghívására távozott, ott is hunyt el. A lineáris differenciálegyenletek elméletét tartalmazó két monográfiát is megjelentetett, német nyelven, Lipcsében. Az első, háromkötettest 1895-1898 között, a másodikat 1908-ban. Emellett Bolyai geometriával és relativitáselmélettel is foglalkozott. Előkerült írásából az is kiderül, hogy kolozsvári tevékenysége idején az ottani Sze-mináriumi Könyvtár fejlesztésének gondját is magára vállalta.

Schlesinger Lajos

Az az írás, amelyre a címben utaltam, Schlesinger egy saját kezűleg írt, 12 és fél ívoldalny beadványa a „Tekintetes Mathematikai és Természettudományi

Kar"-nak címezve, 1903. december 3-iki keltezéssel. Ebben, végső kicsengésként arra hivatkozva, hogy már egy évvel előbb – eredménytelenül – kérték a Matematikai Szeminárium évi dotációjának 600 koronáról 1000 koronára való felemelését, most ennek szükségességét részletesen megindokolja. Ez az indoklás Schlesinger írását mesterművé teszi: egyrészt a Kolozsvári Egyetemre vonatkozólag (és egyes kérdésekben kitekintéssel más európai egyetemekre) kordokumentum, másrészt a matematikai publikációkra vonatkozó alapos matematikatörténeti tanulmány. Pontosabban a kettő ötvöződése. Egyúttal egy rendkívülien tájékozódott, művelt és precízen fogalmazó elme tükröképe.

Különböző szempontok szerint csoportosítva nagyon sok folyóiratot felsorol. Ezek neve mellett feltünteti az első évfolyam megjelenésének évszámát, megszűnés esetén az utolsót is, továbbá azt, hogy a szóban forgó folyóiratot birtokolja-e a kolozsvári Egyetemi vagy Szemináriumi Könyvtár, és ha igen, úgy melyek a hiányzó évfolyamok.

Megjegyzi, hogy a Könyvtár főleg a régebbi folyóiratokban és akadémiai kiadványokban szenved hiányt. Felsorol 23 folyóiratot, köztük 4 franciát (Párizs), 10 németet (Berlin és Göttingen), 6 orosz (Szentpétervár), 1 angolt (London) és 2 olaszt (Torino). Ezek közül a legrégebbit, a Royal Society London folyóiratát 1666-ban alapították, zömük XVIII. századi, néhány XIX. századi. Megjegyzi, hogy a Szentpétervári Akadémia kiadványai azért fontosak, mert azok tartalmazzák Euler értekezéseit, a Torinói Akadémia kiadványai azért, mert azokban megtalálhatók d'Alembert és Lagrange értekezései. Ezzel kapcsolatban fől sorolja a Szentpétervári Akadémia 7 olyan kiadványát, amelyek tartalmazzák Euler összes munkáit, a d'Alembert értekezéseit tartalmazó párizsi kiadványsorozatot, az ugyancsak Párizsban megjelent 14 kötetes Lagrange-életművet és a Laplace összes műveit tartalmazó 12 kötetes sorozatot. Megállapítja, hogy a kolozsvári Könyvtár mindezekből csupán 2 pétérvári kiadványt mondhat magáénak, azok közül is egyet latinból rossz német átültetésben és a Lagrange munkásságát tükröző sorozat első négy kötetét.

Mindezek után tér át az újabb folyóiratokkal kapcsolatos helyzet megvilágítására. Megállapítja, hogy az Enzyklopedie der Math. Wissenschaften több mint 300 olyan folyóiratot idéz, amely matematikai, vagy elsősorban matematikai jellegű. Ehhez viszonyítva kevesli azt a 30 folyóiratot, amelyeket rendszeresen megkap az Egyetemi és a Matematikai Szemináriumi Könyvtár, felsorolva a folyóiratokat és a hiányzó számokat. E folyóiratokból 14 Németországból, 10 Franciaországból, 2-2 Olaszországból és Amerikából, 1 Ausztriából érkezik és egy Budapestről (Math. és Term. Tud. Értesítő). Ezek után felsorolja azt a 15 folyóiratot (6 angliait, 1 németországit, 5 franciaországit, 2 olaszországit és 1 amerikai), amelyek megrendelését nagyon sürgősnek tartja.

*Tekintetes Mathematikai és Természettudományi
Kar!*

Már a múlt évi Közaligvetésben, indokolt előter-
jesztés alapján, kéri a Mathematikai Semináriumnak
évi avatásának 600 kor. nál 1000 kor. m. való fölemelést,
tekintettel arra, hogy a Kérésünk, melyet a Tek. Kar
magái'va' tett, ez idők meddái maradt, míg sejezések tartom-
ást egyáltalán, részletes indoklás közlétében ismételné.

1. Könyvtárnak (egyetemi és semináriumi) költségéről.

Természetesen csak a matematikai (logika és alkalmazott)
irodalomról szólunk.

Egyetemünk könyvtára kitűnően a régibb folyóiratok -

csak a könyvtárossal, hogy végre a Kar része-
ről esélyesül megrendelésre halaszthatatlanul
foganatosítsa. -

A Tekintetes Kárnak

alapvető tette:

Közléséről 1903. II. 3.

Schlesinger.

Gallakornak

Farkas

Vályi.

Áttérve a könyvészeti ellátmányra, a lipcsei Teubner kiadónál 1903-ban megjelent, Wölfling által összeállított matematikai könyvek jegyzékére hivatkozik, amely, tankönyvek és a matematika alkalmazásainak kizárásával, mintegy 10 ezer címszót tartalmaz a XIX. századra vonatkozólag. A jegyzéket azonnal éles kritika érte, amellyel Schlesinger is egyetért: számos címszót ismételt tartalmaz, emellett sok különlenyomatot is könyvként tüntet fel. Ezért Schlesinger úgy véli, hogy az 5 ezres szám közelebb áll a valósághoz. Ehhez viszonyítva kevesli az Egyetemi Könyvtárban található 875 és a Mat. Szeminárium Könyvtárában fellelhető mintegy 400 könyvet, amelyek összességében az átfedések (duplumok!) miatt mintegy 1000 címszót jelentenek.

Ezután ajánlást fogalmaz meg a hiányok legalább részleges pótlására. A folyóiratok viszonylatában az Egyetemi Könyvtárnak kellene lépnie, először az 1903-ban is megjelenő folyóiratok hiányzó köteteinek megszerzésével, utána pedig a régi folyóiratok megvásárlásával. Ez utóbbiak beszerzését azért tartja sürgősnek, mert teljes sorozatok csak ritkán kerülnek piacra, és „ezek a nagy anyagi eszközökkel rendelkező fiatal amerikai könyvtárak részéről mohón megvételnek”. A nem periodikus irodalom feladata a Szemináriumi Könyvtárra hárulna, amelyet ez 1900 óta hiánytalanul el is végzett. E tervet végrehajtásával 15-20 esztendőre becsüli a cél alapvető elérését.

Mivel a kétirányú (folyóirat-könyv) feladatot eddig nem osztották meg, azért a Szemináriumi Könyvtárnak folyóirattótlásra is kellett költenie, ami minden évben deficitet záráshoz vezetett. Ez 1901-ben 167,17, 1902-ben 199,07 K-t tett ki. A Szemináriumi Könyvtár mintegy 600 K adósságot is felhalmozott. Ezek a beadványban megfogalmazott igény megalapozottságát bizonyítják, annál is inkább, mert a Szemináriumnak geometriai és kinematikai modelleket is be kell szereznie. Hiszen három tanszéknek, köztük a matematikai-fizikai tsz.-nek célkitűzéseit is szolgálnia kell. Nyomatéku még felsorolja néhány német és osztrák egyetem matematikai szemináriumának éves dotációját, pontosan megjelölve azt, hogy az adatok honnan származnak: Berlin - 750, Freiburg - 850, Heidelberg - 900, Lipcse - 3380, München - 4800, Tübingen - 2035 márka és Bécs - 5200, Prága - 2800 korona. Kolozsvár lemaradását az is hangsúlyozza, hogy a felsorolt egyetemi központok, nagyobb múltjuk miatt, kevesebb hiánnyal küszködnek a régi kiadványok tekintetében, másrészt - főleg Németországban - sűrűbben helyezkednek el az egyetemek, ezért az egyetemi közti kölcsönzések könnyebben megvalósíthatók. Ezzel szemben: „A mi geographiai és kulturális helyzetünk azt kívánja, hogy lehetőleg önállóak legyünk, annál is inkább mert a budapesti könyvtárak sem túlgazdagok a mathem. irodalom tekintetében” - írja.

Kérelmének megalapozása céljából végül egy személyéhez kapcsolódó, egyébként közérdekű problémát is felemlít. Nevezetesen azt, hogy őt a Német Matema-

tikusok Szövetsége (D.M.V.) még 1899-ben arra kérte fel, hogy a lineáris differenciálegyenletek elméletének fejlődéséről részletes tanulmányt írjon. Megbízói minden évben sürgetik, de ő a feladat megoldásához még csak hozzáfogni sem tud addig, amíg „könyvtári viszonyaink nem javulnak”.

A beadvány aláírása után még egy rövid bejegyzés található: Csatlakozom, és Farkas Gyula és Vályi Gyula aláírása. („Csatlakozom” Farkas Gy. kézírása). Az utolsó lap hátoldalán olvasható az ügyirat iktatószáma: 283-1903/4.

Figyelmesen tanulmányozva azt a 30 címszót tartalmazó folyóiratjegyzéket, amely a Kolozsvári Egyetem ellátmányát tartalmazza 1903-ban és, közvetlen tapasztalat alapján, ismerve a könyvészeti ellátmányt, megállapíthatom, hogy mindezeket nagy gonddal és szakértelemmel választották ki. Ez mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy tehetséges professzorok létrehozzák Kolozsvárt a XX. század elején - nehéz kezdet után - Magyarország rangban második matematikai kutatócentrumát. Emlékezzünk meg ezekről a szakemberekről, zárójelben feltüntetve a Kolozsvári Egyetemen töltött idejüket: Brassai Sámuel (1872-1884), Martin Lajos (1872-1897), Réthy Mór (1874-1886), Vályi Gyula (1885-1911), Farkas Gyula (1887-1915), Klug Lipót (1897-1917), Schlesinger Lajos (1897-1910), Fejér Lipót (1905-1911), Riesz Frigyes (1911-1919), Haar Alfréd (1912-1919), Szőkefalvi Nagy Gyula (1915-1919). Megjegyzem, hogy az inkább nyelvész, mint matematikus Brassai S. csupán az elemi matematikát adta elő, az elméleti fizikus Martin L., Réthy M. és Farkas Gy. tiszta matematikai kutatásokkal is feltűnt, Szőkefalvi Nagy Gy. a megjelölt időszakban magántanárként tevékenykedett.

Az a könyvtárananyag, amellyel Schlesinger L. beadványa révén ismerkedtünk meg, néhány onnan elkerült könyv kivételével, a jelenlegi kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Matematikai Intézete könyvtárának magvát képezi. Ez sokoldalú és hosszas fejlesztés következtében rendkívülien gazdaggá vált, a mindenkori tudományos kutatások megbízható eszközévé. Egyetlen kivétellel: olyan tanulmány megírására önmagában alkalmatlan, amely valamely XIX. században kialakult diszciplína fejlődéstörténetét célozza meg. Ennek oka az, hogy a Schlesinger L. által szorgalmazott régi kiadványok pótlása nagy mértékben sikertelen maradt. E tény alapján jogosult Schlesinger L. azon panasza, hogy egy ilyen irányú felkérésnek nem tud eleget tenni (lásd fentebb!). Megkockázatom annak lehetőségét állítani, hogy ez a helyzet hozzájárult Schlesinger L. azon döntéséhez, amelynek következtében Giessenbe távozott.

Még adósa vagyok az olvasónak annak magyarázatával, hogy beszámolóim címébe miért iktattam be a „megmentett” szót. Ez is egy (szomorú) kortörténeti adat. Az 1872-ben létesült Kolozsvári Tudományegyetem (mely 1881-ben a Ferencz József nevet vette fel) viszontagságos sorsát röviden így szokás jellemezni: az Egyetem 1919-ben „elmenekült” Szegedre, majd 1940-ben, Kolozsvárnak Magyar-

országgra való visszacsatolása után „visszatért” Kolozsvárra. Nos, ha az idézőjelbe tett szavakat szó szerint értelmeznénk, akkor azt hihetnénk, hogy az egyetem tanári karával, diákságával, adminisztratív személyzetével és teljes eszköztárával (könyvtárak, iratok, laboratóriumi és szemléltető eszközök stb.) együtt változtatta helyét. Erről szó sincs, hiszen ilyen átköltözést 1919-ben a történelmi helyzet nem tett lehetővé, 1940-ben pedig az, hogy akkor megszűnt volna Szegeden az egyetemi oktatás. A pontos helyzetet így fogalmaznám meg: Szegeden a zömmel Kolozsvárról, 1919-ben menekülésre kényszerült tanárok segítségével egyetemet szerveztek, melyet a kolozsvári Ferencz József Egyetem jogutódjának tekintettek; majd 1940-ben részben a Szegedről Kolozsvárra vissza-, vagy átköltözött tanárok segítségével újjászervezték Kolozsvárt a magyar tannyelvű egyetemi oktatást, és ezt az egyetemet a (korábbi kolozsvári, majd szegedi) Ferencz József Egyetem jogutódjának tekintették. E pontosításból következik az a valós helyzet, hogy a könyvtári és irattári állományok mindvégig Kolozsvárt maradtak. Amikor pedig 1945-ben a Kolozsvárra visszatelepült román tannyelvű Egyetem és a (Ferencz József Egyetem helyett) létesített Bolyai Egyetem közötti osztozkodás folyt, a Ferencz József Egyetemtől származó könyvtárállományok és irattárak a Bolyai Egyetem gondozásába kerültek.

A könyvészeti állomány sorsáról már szóltam: létezik, s hasznot hajt a jelenlegi generáció számára is. A Matematikai és Természettudományi Kar irattára (legalábbis annak zöme) megsemmisült a múlt század negyvenes éveinek végén. Volt ui. a Bolyai Egyetemnek egy adminisztratív igazgatója, akit kommunista múltja miatt helyeztek e magas tisztségbe. Nem volt rosszindulatú, de műveletlen és erősen szemellenzős pártkatoná. Az a „zseniális” ötlete támadt, hogy a papírhány miatt valóban szükségét szenvedő oktatógárdát az irattár anyagának szétszétválasztásával segítse meg - hiszen a jó minőségű ívek egyik oldala jól használható jegyzetelésre. Az ötletet tett követte, mindenki megkérdezése nélkül... Így vált, akaratlanul, az egész oktatószemélyzet, jómagam is, e megsemmisítő akció végrehajtójává. Én azért annyit megtettem, hogy felhasználás előtt ránéztem a kezemben tartott ív első oldalára. Hát így menekült meg a pusztulástól Schlesinger L. beadványa, néhány más irattal egyetemben.

Maurer I. Gyula matematikus, nyugalmazott egyetemi tanár, 2234 Maglód, Semmelweis u. 9.